

keréknyomok

2008/TÉL ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK, FORDÍTÁSOK

URAY-KÖHALMI KATALIN
Geszer Kán három felesége 3

SÁRKÖZI ALICE
Vallási türelem
a mongol kánok udvarában 14

BIRTALAN ÁGNES
Nyugat-mongol (dzahcsin)
buddhista népdalok 25
*(A Magyar-mongol nyelvjárás-
és népi műveltségkutató expedíció
1991-es gyűjtéséből)*

MAJER ZSUZSA
A cam tánc hagyományának
felélesztése Mongóliában 37

TELEKI KRISZTINA
Az egykori mongol kolostorfőváros
szentélyei 63

SZILÁGYI ZSOLT
A IX. Halha Bogdo Gegen
Dzsebcundamba Rinpocse
rövid életrajza és napjainkban
betöltött szerepe 86

KÓSA GÁBOR
A Világ Tiszteltje és a Nagyság Atyja 95
(Buddho-Manichaica II.)

SZABÓ KRISZTINA
TÓTH ZSUZSANNA
A megszabadulás ékköve 111
(részletek)

KRITIKÁK, RECENZÍÓK

Paul Williams
with Anthony Tribe:
Buddhist Thought.
A Complete Introduction
to the Indian Tradition. 125
Hidas Gergely

Qiancheng Li:
Fictions of Enlightenment.
Journey to the West,
Tower of Myriad Mirrors
and Dream of the Red Chamber. 126
Kalmár Éva

SUMMARIES IN ENGLISH 130

E számunk szerzői

BIRTALAN ÁGNES

Nyugat-mongol (dzahcsin) buddhista népdalok

(A Magyar-mongol nyelvjárás- és népi műveltségkutató expedíció 1991-es gyűjtéséből)

A Magyar-mongol nyelvjárás- és népi műveltségkutató expedíció 1991-ben kezdte tevékenységét, melynek célja a nyugati és északi mongol népcsoportok nyelvjárásaival és műveltségével kapcsolatos adatok gyűjtése és feldolgozása. Az expedíció tagjaként számos, a kilencvenes évek politikai változásait követően újra működni kezdő kolostor vagy szerzetesi közösség életébe is betekintést nyerhettem. Mivel kutatásaim középpontjában a folklór és a rituális szöveghagyomány áll, és korábban a mongol népek dalainak tipológiájával, műfaji rendszereivel is foglalkoztam, fontosnak tartottam, hogy a szerzetesektől anyagot gyűjtssek a népdaloknak egy olyan különleges csoportjáról, melyek buddhista motívumokat és szertartási szövegelemeket is tartalmaznak. Az alábbiakban egy olyan népdalcsoportot kívánok közreadni, melyet egy 1991-ben újjáalakult nyugat-mongol (dzahcsin) szerzetesi közösség tagjaitól jegyeztünk le (a kutatást támogatja az OTKA K 62501 pályázat).¹

A buddhista tematikájú mongol népdalok

A mongol népek dalai olyan enciklopédikus jellegű tudást őriznek, mely nemcsak a népi műveltség területeit öleli fel, hanem számos elemet tartalmaz a vallási és világi elit kultúrájából is. A „buddhista népdalok” tartalmi megjelölés első hallásra ellentmondásosnak tűnhet, de a mongolság mindennapi életét oly mélyen átítatták a buddhista vallás különböző jelenségei, megjelenési formái, hogy számos buddhista motívum fordul elő még az annyira világi témák képi világában is, mint a család vagy a szerelem. Az énekes (a népdalbeli ego) gyakran hasonlítja apját Sákjamuni Buddhához, anyját és kedvesét Tára istenanyához.²

Kandidátusi értekezésemben népdal-tipológiával foglalkoztam, B. Ja. Vladimircov, a neves mongolista által a XX. század elején gyűjtött ojrát népdalokat dolgoztam fel. E sokszínű gyűjtemény alapján állítottam fel olyan műfaji struktúrákat, melyekben a mongol népdalokkal fog-

¹ Itt szeretném kifejezni köszönetemet J. Colő nyelvésznek, aki maga is dzahcsin származású és régóta jól ismerte megkérdezett szerzeteseket, akiktől a népdalokat

feljegyeztük. Az ő jelenléte és munkája sokat jelentett az expedíciós gyűjtőutak során.

² BIRTALAN (1992), passim.

lalkozó korábbi elemzésekben megtalálható, kevert műfaji hierarchia³ helyett több, egymástól elkülönítendő rendszerben foglaltam össze a mongol népdalok csoportosítási lehetőségeit.⁴

A MŰFAJI HIERARCHIA ÉS A KOMMUNIKÁCIÓS HELYZETEKEN ALAPULÓ CSOPORTOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEK

Az általam átvizsgált ojrát, halha és belső-mongóliai népdalok tartalma (tematikája) alapján felállítható műfaji hierarchiában külön kategóriát alkotnak a valláshoz kapcsolódó dalok:

1. a sámánizmushoz és a helyszellemek kultuszához kötődő népdalok, melyekben sok a rituális és áldozati szövegekből átvett tartalmi és szerkezeti elem⁵
2. a buddhizmushoz kötődő dalok csoportja, melyek tartalmilag (tematikailag) az alábbi alcsoportokra oszthatók:⁶
 - 2.1. a buddhista filozófia és tanítás
 - 2.1.1. a Tan filozófiája
 - 2.1.2. a Tan elsajátítása
 - 2.1.3. a lét körforgása
 - 2.1.4. az emberi újjászületés
 - 2.1.5. a bűnök és az erények
 - 2.2. a kolostorok
 - 2.2.1. a kolostorok dicsérete⁷
 - 2.2.2. a kolostorok építése
 - 2.2.3. az oroszlanos trónus dicsérete
 - 2.3. a szerzetesei élet
 - 2.3.1. a szerzetesek, a szerzetesei élet dicsérete
 - 2.3.2. a közösségből távozó szerzetes
 - 2.3.3. a szerzetesi élet visszasságai (csúfolók)
 - 2.4. az istenségek
 - 2.4.1. az istenségek felsorolása és dicsérete
 - 2.5. a buddhista rituálék
 - 2.5.1. az élő buddha meghívása a kolostorba

3 A kevert műfaji hierarchia azt jelenti, hogy az elemzők egy struktúrán belül vizsgálták a tartalmi (például szerelmi dal, buddhista témájú dal, betyárdal, stb.) és a szerkezeti (elbeszélő epikus dalok, rituális dicsérorozvegek elemeit tartalmazó dalok) elemeket, az előadás módját (emikus felosztás: hosszú dal, rövid dal), és a kommunikációs helyzeten alapuló csoportosítást (a közösség mely tagja énekl, kihez énekl, például gyermekek a szülökhöz, a vő az anyai nagybátyákhoz, a testvérekhez stb.). Valamennyi csoportosítási lehetőséget külön struktúrában vizsgáltam a kandidátusi értekezésemben.

4 A szakirodalom összefoglalása, a műfaji elemzések részletes ismertetése: BIRTALAN (1992), 16–30.

5 A rituális szövegek részletes műfaji csoportosítási lehetőségéről lásd: BIRTALAN (2002). A rituális szövegekben is megtalálhatók ugyanazok a poétikai elemek, mint a gondolatritmus és az alliteráció, melyek a népdalokat jellemzik, de szerkezetileg eltérnek a népdalok szabályos strófaszerkezetétől.

6 Az alcsoportok sorrendjét az elvont témáktól (a Tan különböző aspektusai) a vallás gyakorlati vonatkozásai felé haladva állítottam össze. A felvázolt rendszer újabb, a fentiekől eltérő tartalmú dalok bevonásával természetesen tovább bővíthető, átszerkeszthető.

7 NB! Nem a szakrális, rituális műfajú dicsérorról, a *magtāl*-ról (halha forma) van szó, hanem a népdal strófaszerkezetébe, átültetett dicséror elemeket tartalmazó népdalokról.

2.5.2. *danšig* szertartás⁸2.5.3. *balin*-szertartás⁹

2.5.4. a rituális hangszerek megszólaltatása

2.6. műdal eredetű népdalok

A buddhista tematikájú népdalok a tartalmi besoroláson túl az alábbi műfaji és kommunikációs helyzeteken alapuló csoportokhoz tartoznak:

I. A dalok előadás módja (emikus műfaji besorolás) szerinti csoportosítás alapján az ünnepélyes hangvételű, úgy nevezett „hosszú dalok” (halha *urtin dū*) közé tartoznak, kivéve a szerzetescsúfolókat, melyek a rövid dalokhoz (halha *bogino dū*) sorolhatók.

II. A előadás alkalma szerinti csoportosítás alapján többnyire ünnepkezdő vagy az ünnep elején énekelt dalok (a szerzetescsúfolók nem lehetnek ünnepkezdők).

III. A énekes személye és a dal címzettje szempontjából eddigi terepmunkáim alapján nem állítható fel egyöntetű rendszer, a buddhista népdalokat a közösség tekintélyes tagjai vagy a jó énekes hírében állók adhatják elő, nincs meghatározva, hogy a szülőknek vagy a vendégek valamely csoportjának (rokonok, tiszteleti vendégek) énekelnék őket, de ez a kategória további kutatásokat igényel.

A fenti elemzési struktúrák és a buddhista tematikájú dalok kapcsolatát részletesen vizsgáltam kandidátusi disszertációmban, ezért jelen cikkben nem térek ki rá.¹⁰ Az alább bemutatásra kerülő öt dzahcsin dalra valamennyire jellemző, hogy hosszú dal előadásmódban adják őket elő, magasztos tartalmuk miatt lehetnek ünnepkezdő vagy az ünnep elején énekelt dalok.

A dzahcsinok kolostorai

A nyugati mongolok, az ojrátok (mong. *oyirad*, ojrát *örd*) a mongol nyelveknek egy önálló ágát beszélők, műveltségük a mongol és török kultúra határán alakult ki. Az ojrátok a XIII. században vándoroltak az erdőövezetből a füves pusztára és a XIV. századtól kezdve váltak egyre fontosabb hatalmi tényezővé Belső-Ázsiában. Önálló államot a XVII. században alakítottak ki, a Dzsungár Birodalom a XVIII. század közepén vesztette el önállóságát a terjeszkedő Mandzsú Császársággal szemben.¹¹ Az ojrátok birodalmi időszakában az államiság elengedhetetlen feltétele volt a buddhizmus ideológiai támogatása, s ezzel együtt a tibeti szövetség. Az ojrátok

⁸ Amikor egy élő buddha (mong. *qubilyan*, halha *xuwilgān*) megérkezik székhely-kolostorába (halha *xuwilgān jalax*), hogy ott a szerzetesek körében elfoglalja helyét, a számára rendezett szertartások között kiemelten fontos a kolostorának tett felajánlási rituálé.

A hívők, és elsősorban a nemesség tagjai, értékes szakrális tárgyakat áldoznak (halha *örgö-*) kolostornak.

Ezek közt az egyik legfontosabb a nemesfémekből és drágakövekből készült *danšig mandal* (halha forma). Pozdneev, akinek a mongol kolostorokról szóló XIX. századi monográfiája máig alapmű, a következőképpen írja le a rituálé résztvevőit: „... načinaetsja ceremonija dangšika (tangsur). Pervym podnositsja mandal ot lica vseh monastyrskih lam, vsled za lamami načinajut

podnosit' dangšik svetskie ljudi i, konečno, prežde vseh hošunnyj knjaz'.” Lásd: POZDNEEV (1887), 254–257. Maga a *danšig* kifejezés tibeti eredetű (tib. *brtan-bžugs*), melynek mongol fordítása a szövegekben jóval ritkábban használt *batu orusil* (írott mongol forma).

⁹ Mong. *balin*, halha *balin* < szkr. *bali*, vö. tib. *gtor-ma*, rituálé, melynek középpontjában a tésztáblából készített áldozat, amelybe az ártalmat és a rossz erőket űzik, elpusztítása áll. A *cam* szertartás közben zajló *balin*-rituáléről részletesen lásd: Majer Zsuzsa tanulmányát jelen kötetben.

¹⁰ BIRTALAN (1992), passim.

¹¹ Az ojrátok történetéről, a forrásokról és a szakirodalomról, valamint az ojrát irodalmi nyelvről lásd: BIRTALAN – RÁKOS (2002).

buddhista műveltségét meghatározta legkiemelkedőbb tanítómesterük, ojrát Zaya pandita (ojr. Oqtoryuyin dalai, tib. Nam-khas rgya-mcho), aki nem csak fordítói tevékenységével vált híressé, hanem azzal is, hogy megalkotta az ojrát világos írást (ojr. *todorxoi iüzüq*) és megteremtette az ojrát irodalmi nyelvet.¹² A nyugati mongolok lakta területeken (az Altaj hegység, a Tarbagataj hegység, a Dzsungár medence, a Kukunór/Köke naγur területe) nagy számú kolostor épült, minden ojrát nép, így a dzahcsinok is külön kolostor csoporttal rendelkezett. A dzahcsinokat (halha *jaxčin*, ojr. *zaxčin*, *jaxčin*) határőrnek telepítették a hovdi tartomány (mai Hovd megye) területére. Az etnoníma eredetileg foglalkozásukat jelölte, mong. *jaq-a* „határ, perem, szegély, nyak” + *-čin* (nomen actoris). Különböző ojrát és halha nemzetségekből gyűjtöttek össze családokat és telepítették le őket az Altaj hegység keleti lejtőin; itt új hazájukban szerveződtek egységes műveltségű ojrát népcsoporttá.¹³ A dzahcsinoknak három fontos kolostora volt, melyeknek történetéről egy rövid kéziratos munka tanúskodik. A kézirat a *namtar* (tib. *nam-thar*) műfaji megjelölést viseli, és részletesen szól a kolostorok történetének főbb eseményeiről, a kolostorokban őrzött legfőbb rituális kegytárgyakról. A kézirat feldolgozásával és kiadásával Kara György bízott meg engem.¹⁴

A kéziratban említett három dzahcsin kolostor közül elsőnek a Hovd megyei Manhan járásbeli (halha Xowd, Manxan) Tögrögín *dacan* mong. Rasi-jeg-ling dačan (tib. Bkra-shis brcegs gling) nevű kolostor egykori szerzetesei élesztették fel hat évtizedes szünet után a buddhista vallási gyakorlatot a kilencvenes évek elején bekövetkezett politikai változásoknak köszönhetően.¹⁵ A hat évtizeden keresztül tiltott, visszaszorított vallás fokozatosan hódította meg újra korábbi pozícióit, először a még életben lévő idős szerzetesek, akik pásztorként éltek sok-sok éven át, alakították újjá az egykori szanghát. Miként valaha őseik, akik eleinte kereksátrakban végezték a rituálékat, jurtaszentélyeket emeltek a kilencvenes évek elején is, itt helyezték el az évtizedek óta titkon őrzött szakrális tárgyakat, tanították a novíciusokat. A négy szerzetes, akik a Tögrögín *dacan* közösségét újjászervezték, sok értékes adatot mondott el a kolostor történetéről, az újraindulás körülményeiről, a rituálékról. Életrajzi adataikról részletesen szoltam egy korábbi tanulmányomban, melyet a helyszellemek tiszteletének szenteltem, s többek között a tőlük gyűjtött adatok alapján mutattam be a dzahcsinok népvallásának e fontos kultuszát.¹⁶

DZAHCSIN BUDDHISTA NÉPDALOK

A négy szerzetes (Galdnā Badam 1991-ben 75 éves, Šarwīn Donruw 82 éves, Togtoxīn Sanjā 79 éves, Bāsain Cegmed) közül Badam és Sanjā mondott el népdalszövegeket. Az öt népdal szövegére jellemző, hogy ojrát és halha kevert nyelven hangzottak el, az ünnepélyes, magas szövegekre jellemzően archaikus nyelvi formák is találhatók bennük: például az írott mong. *-γsan/-gsen* (nomen perfecti) használata a beszélt nyelvi *-sn/-s(A)ⁿ* helyett. Mivel népdalszövegekről van szó, az előadó a pusztá szövegfelmondásnál sem tudta függetleníteni magát a ritmikai és dallamelemekről, ezeket, mint például a szótagrövidülés, szótag- vagy hangbetoldás meghagyta az átírásnál. Először Sanjā dalait mutatom be, röviden ismertetve a dal tartalmi beosztási lehetőségeit és a főbb szerkezeti jellemzőket.

¹² Az ojrát népek buddhizmusáról részletesen:

BIRTALAN – RÁKOS (2002), 39–46.

¹³ A dzahcsinokról szóló szakirodalom összefoglalása:

BIRTALAN (2004A).

¹⁴ BIRTALAN (1985).

¹⁵ BIRTALAN (2003).

¹⁶ BIRTALAN (2004B), 8–9, 35–37.

SANĴĀ 1. DAL BURXAN ŠĀŠIN OGTORGŪD DELGERNĀ¹⁷ „BUDDHA VALLÁSA
ELTERJED A VILÁGMINDENSÉGBEN”

Filozófiai tartalmú kontaminációs népdal; a tartalom szerinti alcsoportok:

1. szakasz: nincs elkülönített külső és belső kép:¹⁸ 2.1. buddhista filozófia és tanítás, 2.1.1. a Tan filozófiája
2. szakasz: nincs elkülönített külső és belső kép: 2.4. az istenségek; 2.4.1. az istenségek felsorolása és dicsérete. Ez a szakasz típus előfordul a rituális sámánszövegekben is, melyekben a felsorolt istenségek és szellemlények (számos, a buddhizmusból átvett transzcendens lény is megtalálható bennük) a szövegben jelzett testrészekben keresztül veszik birtokba a sámánnak, mint médiumnak a testét.

<i>Oroi dēr min' xandaĵ baina,</i> <i>Očirwān' xüčin tögsgsn.</i> <i>Magnai bīd min'</i> <i>Manĵirīn bogd xüčin tögsgsn.</i> <i>Terglīn bīg min'</i> <i>Tetgegč naiman Cagān tenger ejelsen.</i> <i>Dalān bīg min'</i> <i>Dalan tawn Maxgāl ejelsen.</i> <i>Barūn nutugt min'</i> <i>Badm Sambū burxn xüčin tögsgsn.</i> <i>Ĵlīn nutgt min'</i> <i>Junkxuw Burxn xüčin tögsgsn.</i> <i>Dund bīg min'</i> <i>Dōrd naiman aimag</i> <i>Dogšin lusīn xād ejelsen.</i> <i>Xamag bīg min'</i> <i>Xān burxad, xar lusīn xād ejelsn.</i>	Fejem tetejére érkezik erővel teljes Vadzsrapáni. ¹⁹ Homlokomon erővel teljes szent Manyzsusrí. ²⁰ Fejemet elfoglalta a nyolc oltalmazó Fehér Istenség. Lapockámat elfoglalta a hetvenöt Mahákála. ²¹ Jobb oldalamon erővel teljes Padmaszmbhava istenség. ²² Bal oldalamon erővel teljes Cong-kha-pa. ²³ Középső testemet elfoglalta az alsó nyolc vad sárkány kán csapat. Egész testemet elfoglalták káni buddhák, fekete sárkány kánok. ²⁴
---	---

3. szakasz: külső kép: természeti kép (fa); belső kép: 2.1. buddhista filozófia és tanítás; 2.1.2. a Tan filozófiája

4. szakasz: Közmondás

¹⁷ A mongol népdalokat az első sorukkal szokás jelölni.

¹⁸ A mongol népdalok a magyar népdalokhoz hasonlóan a gondolatrítmusra épülnek. A négy- vagy kétsoros versszakok első része egy külső képet jelenít meg; ezzel párhuzamban áll a második rész, mely az énekes és a hallgatóság belső, érzelmi világát tükrözi. A hagyományos mongol népdalokban az első versszak gyakran egy más képi világot közvetít mint a többi szakasz. Gyakori a kontaminációs dal is, melyben két vagy több eltérő tartalmú (esetleg szerkezetű) népdal szövdíket eggyé.

¹⁹ Halha Očirwāni, szkr. Vajrapāni.

²⁰ Halha Manjašir, Manĵir, szkr. Mañjuśrī.

²¹ Halha Maxgāl, szkr. Mahākāla.

²² Halha Badam Sambū, szkr. Padmasambhava.

²³ Halha Junxuw, tib. Cong-kha-pa.

²⁴ A szövegrész egy darhat sámáninvokációból származik (Expedíciós gyűjtés 1998 Möron). A teljes szöveg elemzéssel és párhuzamokkal: BIRTALAN, ÁGNES: Darkhad Shamanic Texts. Performer, Genre, Communication (kézirat).

<i>Burxan šāšin ogtorgūd delgernā.</i> <i>Buyun kesen ämtñ burxnā orond törnā.</i> <i>Küč iktē arslan kürküriün toglaji nādnā.</i> <i>Kümnā küslig xangagč lam gurwan erdene.</i>	Buddha vallása elterjed a világmindenségben. Az erényesen cselekvő lények Buddha földjére születnek. A nagy erejű oroszlán, bömbölve játszadozik. Az ember kívánságait teljesíti a három szerzetesi drágakő.²⁵
<i>Mādar gidig burxanig magnā dārā šütnā.</i> <i>Mān'ın jurgān üsgig julān dārā šütnā.</i> <i>Junxuw gidig burxnig julān dārā šütnā.</i> <i>Jurgān üsüg mān'ig jürkenānā ekinde šütnā.</i>	A Maitréja nevű buddhát a homlokon tisztelik. A máni hat szótagját²⁶ a fejtetőn tisztelik. A Cong-kha-pa nevű buddhát a fejtetőn tisztelik.²⁷ A hat máni-szótagot a szív tövéen tisztelik.
<i>Jandan gidig modon jalaltaguē goya,</i> <i>suxā gidig modon šungxa ginā ulān.</i> <i>Suruyā gisin erdemig</i> <i>surgultānguā surduk.</i>	A szantál nevű fa egyenes[ágú] szép. A tamriszkusz nevű fa vérvörösnek mondott színű. A tudást, ami megszerzendő tanulás nélkül tanulják.
<i>Dūdxa ike nerig ēj āw olgadag.</i> <i>Dürdx ike nerig ewrīn sānār oldag.</i>	A nagy nevet, melyen szólítanak a szülők adják. A nagy nevet, melyre emlékeznek a saját jótéteményel szerzik.²⁸

SANJĀ 2. DAL NĀMAN TÜWTĀ SÜMBÜR ÜL „A NYOLCSZIGETŰ SZÜMERÜ HEGY”

A tartalmi alcsoportok: filozófia és rituálé. Az első szakasznak szinte szószerinti párhuzama található meg a század eleji Vladimircov-gyűjtésnek 108. népdalában.²⁹

<i>Nāmn tibṭā Sümr-ül</i> <i>nar sarān čimektā.</i> <i>Nasn ürgüljid bār'ldn törökcī</i> <i>dambur šajin xoyir.</i>	A nyolcszigetű Szümerü hegy Nappal és Holddal ékes. Élethossziglan összefonódik és [újat] teremt a damaru és a vallás.
---	--

1. szakasz: a külső kép is a buddhista mitológiát idézi, a belső kép: a buddhista Tan: 2.1. buddhista filozófia és tanítás, 2–5. szakasz: a külső (áldozati rituálé) és belső (ujjászületés) kép is buddhista tartalmú: 2.5. buddhista rituálék, 2.5.3. *balin*-szertartás; 2.1. buddhista filozófia és tanítás, 2.1.4. az emberi újjászületés

²⁵ Szkr. *triratna*: Buddha, Dharma, Sangha.

²⁶ A mongol nyelvekben az *Om, maṇi padme, huṃ!* mantraformula második szava (szkr. *maṇi*) az imádságra és a mantrákra általánosan használt kifejezéssé vált. A dalszöveg a jól ismert mantra hat szótagjára utal.

²⁷ A népi vallásban Cong-kha-pá-t a sárga süveges rend

megalapítóját (1357–1419) is gyakran emlegetik oltalmazó buddhaként.

²⁸ Közmondásszerű sorpár. A közmondások találósok gyakran beékelődnek más folklórszövegekbe, így a népdalokba, mesékbe, hőseposzokba.

²⁹ VLADIMIRCOV (1926), 108. dal.

<i>Nāman tiwṭā Sümbür ül nara saradān čimektē. Nasan ürgüljidān bürildān törökcī Damba šajin xoyur.</i> <i>Takal balnggān örgäxdār tarälängin ornd törnā. Tačängü mungxugār yowaxadār tamīn tiwṭā törnā.</i> <i>Julu küjān örgäxdār Junxuwān ornda törnā. Jugār demī yowaxdār jürdin xawcgād törnā.</i> <i>Ergül mörgül kēxeldār erdemīn oranda törnā. Ergül munxugār yowaxlārā Erligīn tiwṭ törnā.</i> <i>Jlīnā üjürte toktasan yünger tarā mete, küñā törlig olagč Tere-lugā ädil.</i>	A nyolc szigetű Sümerü hegy³⁰ Ékes a nap és a hold alatt. Életükre összefonódik és [újat] teremt a damaru és a vallás.³¹ Áldozatot, balin-áldozatot ha felajánlasz a nyugodalmas mennybe születesz. Ha folyton vágyódsz és ostobán viselkedsz a pokol szigetére születesz. Ha mécesst, füstölőt áldozol Cong-kha-pa földjére születesz. Ha értelmetlenül élsz a köztes lét szakadékába születesz. Ha tisztelettel meghajolsz a tudás földjére születesz. Ha ostobán, féktelenül viselkedsz Erlig szigetére születesz.³² A tű hegyén magálló mustármaghoz hasonlóan az emberi újjászületést meglegelni is csak ahhoz mérhető.³³
---	---

SANJĀ 3. DAL KÜJĪN UTĀN MANARXĀN GIGČ „A FÜSTÖLŐPÁLCA FÜSTJÉNEK GOMOLYGÁSA”

Tartalmi alcsoportok: a külső kép is buddhista (füstölő állítása), a belső kép: szerzetesi élet, szertartások, szent meghívása, *danšig* rituálé

1. szakasz: szerzetesi élet: 2.3. a szerzetesei élet, 2.3.1. a szerzetesei élet dicsérete

2–6. szakasz: a külső kép is buddhista jelenség (2–4): 2.5. buddhista rituálék, 2.5.1. az élő buddha meghívása a kolostorba; a külső kép természeti kép (5–6 paripa, köd); a belső kép: 2.5. buddhis-

30 A mongol mitológia világhegye; a Sümerü elnevezés a szkr. Meru hegy nevéből ered. A mítoszokban és a rituális szövegekben is gyakran – e népdalhoz hasonlóan – asztrális jelenségekkel együtt említik a világhegyet. Részletesen lásd: BIRTALAN (2001), 1044–1045.

31 Népdalokban többször előforduló kifejezés a *dambr šajin xoyor* „a damaru[dob] és a vallás”. További kutatásokat igényel annak megállapítása, hogy miért éppen ezt a két jelenséget említik együtt. Feltételezhető egy esetleges szövegromlás; a valláshoz társított eredeti kifejezés elhomályosult és kicserélődött a hasonló hangzású „damaru-dob”-bal. (mong. *damaru*, *dambaru* < szkr. *damaru*).

32 Erlig kán a mongol mitológiában az alsóvilág ura, a buddhista vallással szinkretizálódott népvallásban a pokol/poklok fejedelme. BIRTALAN (2001), 981–983.

33 A mustármag nem csak a keresztény szimbolikában, hanem a buddhizmusban is fontos jelkép. A buddhista hagyományban is a mustármag apró mérete szolgál összehasonlítások alapjául (a keresztény hagyományban lásd: Mt 13, 31–32; Mk 4, 30–32). További párhuzam: *Narīn jlīnā üjürtö/yünger budng* (= *budān*) *toktoxo-yū?* Lásd: VLADIMIROV (1926) 56. dal 2ab „A vékony tű hegyén/megáll-e a mustármag?”; ojrát *yünger* < tib. *yungs-dkar/kar* „white mustard” DAS (1960), 1139.

ta rituálék, 2.5.2. *danšig* szertartás; a 6. szakasz: 2.5.1. az élő buddha meghívása a kolostorba
7. szakasz: 2.3. a szerzetesei élet, 2.3.1. a szerzetesek, a szerzetesei élet dicsérete

<i>Küjīn utān manarxān gigč</i> <i>kürüšügā xolo.</i> <i>Kürēd yowj mörgünā gigč</i> <i>yūnī sāxān jayāmb!</i> <i>Altan šara jūji</i> <i>arīn jamār jalarnā.</i> <i>Arwan aimgīn noyod</i> <i>danšigān örgād mörgnā.</i> <i>Döröljün šara jūji</i> <i>dötīn jamār jalarnā.</i> <i>Dörün āimgīn noyod</i> <i>danšigān örgād mörgnā.</i> <i>Guröljün šara jūji</i> <i>gūgīn jamār jalarnā.</i> <i>Gurūn āimgīn noyod</i> <i>danšigān örgād mörgnā.</i> <i>Altādān jusgč</i> <i>mör kölgān targalūlād.</i> <i>Körkā melemger bogdān</i> <i>altan širāndān jalnā.</i> <i>Serlūn [...] denjid</i> <i>serlūnī budan tanā-l.</i> <i>Šine xūčīn šāw'nar</i> <i>danšigān örgād mörgnā.</i> <i>Dalā lamān āldāsār</i> <i>dayārān xamta jirginā.</i>	A füstölőpálca füstjének gomolygása, elérhetetlen messzeségben [látszik]. A kolostorba menni és [ott] meghajolni milyen szép sors! Az aranyhárga hordszék az északi úton érkezik. A tíz tartomány nemesei <i>danšig</i>-ot áldoznak és meghajolnak. A négyszögletű hordszék a közeli úton érkezik. A négy tartomány nemesei <i>danšig</i>-ot áldoznak és meghajolnak. A háromszögletű hordszék a vízmosás útján érkezik. A három tartomány nemesei <i>danšig</i>-ot áldoznak és meghajolnak. Az Altajban nyarat töltve meghizlaljuk a paripát, hátast. A kedves szemű szentet arany trónusra hívjuk. A hűvös [...] dombon hűs köd ereszkedik. A régi és új tanítványok <i>danšig</i>-ot áldoznak és meghajolnak. A dalai láma szent parancsával mind együtt boldogan élünk.
--	--

BADAM 1. DAL XĀN ŪLĀN ORŌD „KÁNI HEGY CSÚCSÁN”

1. szakasz: a külső kép is buddhista jelenség (füstölő), a belső kép: 2.2. a kolostorok, 2.2.1. a kolostorok dicsérete 2–4. szakasz: a külső kép is buddhista jelenség: 2.2. a kolostorok, 2.2.2. a kolostorok építése; belső kép: 2.5. buddhista filozófia és tanítás, 2.5.1. bűnök és erények
5–6. szakasz: nem buddhista tartalom, de előkészíti a következő 7–10. szakaszt, melyek allegorikus párhuzamának tekinthetők.

7, 9. szakasz: a külső és belső kép: 2.3. a szerzetesei élet, 2.3.1. a szerzetesek és a szerzetesei élet dicsérete

8, 10. szakasz: világi tartalom, a nemesek, a nádam-játékok és az ünnep dicsérete

<i>Xān ũlān orōd sangīn utā manrnā. Xaš ike dugundū julān gerel todarxā.</i> <i>Altalj bāriksn altan šara süm. Ayūl nügüil xoyarān lam tandān dātxana.</i> <i>Kēlj bāriksn kīdīn šara süm. Kilinc nügüil xoyarān lam tamdān dātxana.</i> <i>Xobdolj bāriksn xowdīn šara sümü. Xoyur nügüil bügdīn xutugta tandān dātxana.</i> <i>Xun cengān juljugan gurwun göwi gatlj, xumus turūgān kücāj, xurdun colān olnā</i> <i>Xulun takīn juljuyan gurwn göwi gatalji, xums turūyan kücāj, xurdun colān olnā.</i> <i>Sān lamān šāwi nāmān nasa kücej, nārin üjgēn tāniļ, mergen colān olnā.</i>	Kán hegy csúcsán füstölő füstje száll. A jáde nagy szentélyben jól látszik a mécses fénye. Aranyozva emelték az aranysárga szentélyt. A veszedelem és a bűn ellen a tisztelt szerzetestől menedéket veszek. Mintázva emelték a templom sárga szentélyét. A bűn és a véték ellen a tisztelt szerzetestől menedéket veszek. [...] emelték a hovdi sárga templomot. A kétféle (?) véték ellen³⁴ a szenttől menedéket veszek. A hattyúk fiókái átkelnek a három góbi felett. Amikorra felnőnek a „gyorsnak” rangját elérik.³⁵ A vadszamár és a vadló csikói átkelnek a három góbin. Amikorra felnőnek a „gyorsnak” rangját elérik. A jó szerzetes tanítványa nyolcéves lett. Megtanulja a pontos írás [tudományát] a bölcsnek rangját eléri.
--	---

34 A dzahcsin kifejezés szó szerinti: „a kétféle bűnt mind-
et”; a sorkezdő „kétféle” szövegromlás eredménye lehet, a
párhuzmos szövegekben nem található hasonló sor.

35 A hattyú több mongol nép (elsősorban a keleti

burjátok és az ojrátok között) a mítikus ősanja szerepben
jelenik meg. A rituális szövegekben (szerencshívó *dallaga*,
sámáninvokáció) és a népdalokban is gyakori motívum.
Részletesen lásd: BIRTALAN (2001), 1026–1027.

<i>Sān sādīn iiriin yesen nasa küceŋ, bīr yandagān taniŋ, cecen colān olnā.</i> <i>Usnān tan' sāxān ulān sārīn usun. Ullusīn tan' sāxān lam noyin xoyir.</i> <i>Nādamīn tan' sāxān šarga šatar xoyir. Nārīn čin' sāxān ārki čigān xoyir.</i>	A jó miniszter fia kilencéves lett. A tintát, tollat megismeri az okosnak rangját eléri. A folyóvizek közt szép a vörös meder vize. Az emberek közt szép a láma és a nemes. A nádamon szép a csigacsontjáték és a sakk. Az ünnepen szép a tejpálinka és a kumisz.
---	--

BADAM 2. DAL GAJARĪN XOLĀS GŪDŪLTĀ „MESSZI FÖLDRŐL FUT”

Tartalmi alcsoportok: a rituális hangszerek megszólaltatása, a szerzetesek dicsérete

1. szakasz: külső kép: természeti kép (gyors paripa); belső kép: 2.3. a szerzetesei élet 2.3.1. a szerzetesek, a szerzetesei élet dicsérete

2–4. szakasz: külső kép 2.2. a kolostorok, 2.2.3. az oroszlános trónus dicsérete; belső kép: 2.3. a szerzetesei élet, 2.3.1. a szerzetesek, a szerzetesei élet dicsérete, 3. szakasz: a világiak dicsérete

5–7. szakasz: külső kép: 2.5. buddhista rituálék, 2.5.4. a rituális hangszerek megszólaltatása; belső kép: 2.3. a szerzetesei élet, 2.3.1. a szerzetesek, a szerzetesei élet dicsérete

<i>Gajarīn xolās gūduiltā altan šarga mörin. Tūnīg xöllögči-n' naran mete bogdo.</i> <i>Dörvön arslantā širēg dölgön giŋ sanūjā! Dörvön tümün sādunarīg šinggin giŋ sanūjā!</i> <i>Nāmān arslantā širēg namūxan giŋ sanūjā! Nāmān tümün šāwnarīg šinggin giŋ sanūjā!</i>	Messzi földről fut az aranysárga paripa. Kocsijába befogja a naphoz fogható szent. A négyoroszlános trónust ne gondold nyugodtnak. A negyvenezer tisztviselőt ne gondold gyengének. A nyolcoroszlános trónust ne gondold alacsonynak. A nyolcvanezer tanítványt ne gondold gyengének.
---	--

Arwan arslantā širēg namūn giṣ sanūjā! Arwan tūmūn šāwīg šinggin giṣ sanūjā! Cagān golīn ekende cagān dungān tatnā. Cacarsan olan šāwnarīg šinggin giṣ bodūjā! Utā golīn ekende utxan būrīgān tatnā. Ū tūmūn šāwnarīg šinggin giṣ sanūjā! Arā golīn eknde altan būrīgān tatnā. Arwan tūmūn šāwnarīg šinggin giṣ sanūjā!	A tízoroszlános trónust ne gondold alacsonynak. A tízezer tanítványt ne gondold gyengének. A Fehér folyó forrásánál fújják meg a fehér kagylókürtöt. A szétszéledt sok tanítványt ne tartsd gyengének. A Hosszú folyó forrásánál fújják meg a hosszú trombitát. A rengeteg sok tanítványt ne gondold gyengének. Az északi folyó forrásánál fújják meg az arany trombitát. A tízezernyi tanítványt ne gondold gyengének.
---	---

Összegzés

Az öt népdal, melynek szövegét a két dzahcsin szerzetes elmondta jellegzetes buddhista tartalmú népdalnak tekinthető, melyeknek párhuzamos szövegei, szövegelemei, motívumai megtalálhatók már a legkorábbi népdalgyűjtésekben is (Pozdneev, Ramstedt, Vladimircov), valamint a később készült kiadványokban is (Jagdsüren, Jackovskaja Colō, Katū). Jelen tanulmánynak nem feladata, hogy a párhuzamos szövegeket részletesen elemezze (ez megtörtént a kandidátusi disszertációmban), erre tehát itt nem tértem ki. Célom az, hogy a buddhizmus és a népvalás kutatásába a rituális szövegeken túl bevonjak egy olyan szövegcsoporthoz, melyet a pusztai közlésen túl eddig nem vizsgáltak a kutatók. A mongol buddhista népdalok sok évszázados hagyományt őriznek, mind a szókincs, mind a tartalom tekintetében jól használható forrásai lehetnek egy-egy népcsoport buddhista műveltségének.

Irodalomjegyzék:

- BIRTALAN (1985): BIRTALAN, ÁGNES: Geschichte der heiligen Götterbilder der drei Klöster unseres Jaqačin Volks, In: AOH XXXIX, 177–203.
- BIRTALAN (1992): BIRTALAN ÁGNES: Egy századeleji nyugat-mongol népdalgyűjtés műfajai és nyelve, (kandidátusi értekezés, kézirat)
- BIRTALAN (2001): BIRTALAN, ÁGNES: Die Mythologie der mongolischen Volksreligion, In: Schmalzriedt, Egidius – Haussig, Hans-Wilhelm (hrsg.) Wörterbuch der Mythologie, I. Abteilung. Die alten Kulturvölker 34. Lieferung, Stuttgart, Klett-Cotta, 879–1097.

- BIRTALAN (2002): BIRTALAN ÁGNES: Mongol sámánszövegek műfaji kérdései. Tipológiai áttekintés, In: Csonka-Takács Eszter – Czövek Judit – Takács András (szerk.) *Mir-Susnē-xum*. Tanulmánykötet Hoppál Mihály tiszteletére, Budapest, Akadémiai Kiadó, 852–863.
- BIRTALAN – RÁKOS (2002): BIRTALAN ÁGNES – RÁKOS ATTILA: Kalmükök. Egy európai mongol nép. (Texttérbe 1.), Terebess Kiadó, Budapest
- BIRTALAN (2003): BIRTALAN, ÁGNES: Traditionelle mongolische Religionen im Wandel, In: Klumpp, G. – Knüppel, M. (hrsg.) *Die ural-altaischen Völker. Identität im Wandel zwischen Tradition und Moderne. Vorträge des Symposiums der Societas Uralo-Altaica vom 13. bis 15. Oktober 2002. (Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica Band 63.)*, 15–21.
- BIRTALAN (2004A): BIRTALAN, ÁGNES: A Western-Mongolian Heroic Epic: *Üülh Tiw. A Story About the Sworn Brotherhood*. In: CAJ 48,1, 8–37.
- BIRTALAN (2004B): BIRTALAN ÁGNES: A Föld és a Víz gazdaszellemeinek kultusza a nyugat-mongóliai zahcsinoknál, In: Birtalan Ágnes (szerk.) *Helyszellemeinek kultusza Mongóliában (Őseink nyomán Belső-Ázsiában III.)* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 51–68.
- COLŐ (1987): COLŐ, J.: *Arwan gurwan xülgin dün (oird aman joxiolin comorlog)*, Ulānbātar, UXG [A tizenhárom hátsó dala (Ojrád dalgýjtemény)]
- COLŐ (1988): COLŐ, J.: BNMAU daxi mongol xelnī nutgīn ayalgūnī toli bičig II. *Oird ayalgū, Ulānbātar [Mongólia nyelvjárásainak szótára. Az ojrád nyelvjárás]*
- DAS (1960): DAS, SARAT CHANDRA: *A Tibetan-English Dictionary with Sanskrit Synonyms*, (Reprinted) Alipore, West Bengal Government Press
- JACKOVSKAJA (1988): JACKOVSKAJA, K. N.: *Narodnye pesni mongolov*, Moskva, Nauka
- JAGDSÜREN, U., *Mongol dünī sudlalīn towč toim*. Ulānbātar, ŠUAAX 1975. [A mongol népdalkutatás rövid összefoglalása]
- KATŰ – PÜREWĴAW (2004): KATŰ, B. – PÜREWĴAW, E.: *Jaxčin ardīn aman joxiol. (Mongyol aman jokiyal-un čiyulyan XXIV.)*, Ulānbātar, Mongol Ulsīn Šinjlex Uxānī Akademīn Xürēlen [Dzahcsin népköltészet]
- KATŰ (2005): KATŰ, B.: *Dörwöd ardīn nairīn bolon bogino dū. (Mongyol aman jokiyal-un čiyulyan XXVIII.)*, Ulānbātar, Mongol Ulsīn Šinjlex Uxānī Akademīn Xürēlen [Dörböt ünnepi és rövid népdalok]
- POZDNEEV (1880): POZDNEEV, A.: *Obrazcy narodnoj literatury mongol’iskih plemen. Narodnyja pesni mongolov*, S.-Peterburg, Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk
- POZDNEEV (1887): POZDNEEV, A.: *Očerki byta buddijskich monastyrej i buddijskogo duhovenstva v Mongolii v svjazi s otnošenijami sego poslednego k narodu*, Sanktpeterburg, Tipografija Imperatorskoj Akademii Nauk
- RAMSTEDT – HALÉN (1974): RAMSTEDT, GUSTAV J. – HALÉN, HARY: *Nordmongolische Volksdichtung II*. In: MSFOu 156. Helsinki
- VLADIMIRCOV (1926): VLADIMIRCOV, B. JA.: *Obrazcy mongol’skoj narodnoj slovesnosti*, (S.–Z. Mongolija), Leningrad, Institut Živyh Vostočnyh Jazykov imeni A. S. Enukidze